

O VAŽNOSTI PETRA HEKTOROVIĆA I NJEGOVA PUTOPISNOG SPJEVA "RIBANJE I RIBARSKO PRIGOVARANJE" ZA POVIJEST HRVATSKE ETNOLOGIJE

MAJA KOŽIĆ
Hebrangova 8
10000 Zagreb

UDK 39:820.899
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Prilježeno: 16. listopada 1994.

Autorica nastavlja svoje sustavno istraživanje starije hrvatske književnosti, tj. onih njezinih djela koja, prema autoričinu uvjerenju, utemeljeno pridonose upoznavanju začetaka etnoloških razmišljanja u Hrvata. Upravo su ta djela izuzetno važan prinos saznanjima o počecima one znanstvene discipline koja će se mnogo vremena kasnije oblikovati u - etnologiju.

U ovom je prilogu riječ o dobro znanom putopisnom spjevu iz 16 stoljeća, pjesnika Petra Hektorovića "Ribanje i ribarsko prigovaranje". Budući da do sada ne postoji detaljnija etnološka analiza "Ribanja", autorica se prihvatila odgovornog zadatka da spomenutom djelu pristupi s punom ozbiljnošću ali i sa spoznajom da o njemu, a dakako i o njegovu autoru, valja još mnogo saznati i da je "Ribanje" bogat izvor budućih detaljnih etnografskih i folklorističkih istraživanja.

U hrvatskoj književnosti XVI. stoljeća, nastaloj u mediteranskom ozračju naše obale i otokâ, izuzetno mjesto pripada Hvaraninu Petru Hektoroviću i njegovu putopisnome spjevu *Ribanje i ribarsko prigovaranje*.

Mnogo je rasprava vođeno o književnoj vrijednosti *Ribanja*, mnogo je sudova izricano i o autoru i o djelu no, cjelovitijega osvrtâ i analize spjeva s pozicija etnološke znanosti zasada još nemamo. To nas je ponukalo da se prihvatimo pažljivog čitanja toga djela i da potražimo i zabilježimo one Hektorovićeve misli i sadržaje koji bi mogli potvrditi ispravnost naše pretpostavke da zametke etnološkog razmišljanja u Hrvata valja potražiti u našoj književnoj starini.

Život Petra Hektorovića zahvaća prijelazno doba dviju važnih epoha koja su znatno i trajno obilježile hrvatsku kulturnu baštinu; no ne samo stvaralaštvo duha i uma, već i opće svjetonazore njegova vremena. Zatekao se on na razmeđu renesanse, koja tada već postupno blijedi i katoličke protureformacija, koja se u drugoj polovici XVI. st. već temeljito ukorijenila.

Rođen potkraj XV. st. (1487.) u obitelji starih hvarskih plemića, *didića*, stekao je Hektorović pravo renesansno obrazovanje: izvanredno poznavanje klasične književnosti i kulture, znanje latinskoga i talijanskoga jezika (da i ne spominjemo hrvatski jezik, koji on naziva *naš jezik* ili *naš dalmatinski jezik*), mnogostrukost interesâ, smisao za ljepotu i, dakako, pomalo hedonistički odnos prema životu. Sa zreliim je pak godinama prihvatio tekovine i utjecaj protureformacije, što se bitno odrazilo u religioznim motivima i moralističko-didaktičkim porukama i poukama kojima *Ribanje* obiluje.

Njegov dug život (umro je 1572.) bio je zaista bogat sadržajima: doživio je bunu pučana na Hvaru (1510-1514), kugu na otoku, provalu Turaka (1539), bijeg u Italiju, pa putovanja u Dubrovnik da bi posjetio prijatelje i učvrstio veze s dubrovačkim pjesničkim krugom. Po povratku iz Italije započinje gradnjom Tvrđalja, dvorca-utvrde u Staromu Gradu, koji će graditi desetljećima.

Jedna od najvrednijih odlika Hektorovića kao čovjeka bila je njegova demokratičnost i duboka humanost u odnosu prema ljudima iz puka, posluzi i siromasima. Ta pjesnikova osobina izražena je ne samo u *Ribanju i ribarskom prigovaranju*, već i u njegovoj oporuci kojom sirotinji osigurava darove u novcu, kruhu i vinu, a svima koji su ga vjerno služili daruje određene svote novca. Siromašnim udavačama dodjeljuje pripomoć za opremu, a gradskim ubogarima i putnicima-namjericima osigurava sklonište u Tvrđalju.

Povjesničari hrvatske književnosti i književni kritičari ne propuštaju priliku da naglase tu iznimno ljudsku osobinu Petra Hektorovića. Pa neka je njegova demokratičnost doista tek "demokratičnost ograničenoga dometa"¹, ona je i u toj svojoj "ograničenosti" sigurno iskrena i prava.

Upravo toj pjesnikovoj sklonosti prema "nižim slojevima" i očitom zanimanju za njihov život zahvaljujemo izvanredne etnološke i folklorističke podatke koje obilno nudi u *Ribanju* i koji su, konačno, tema ovoga našeg prikaza. Trodnevno Hektorovićevo putovanje i druženje s ribarima gotovo je ravno terenskom istraživanju suvremenog etnologa, koji temu istraživanja promatra, ispituje i vjerno bilježi sve što je vidio i čuo. A u istinitost podataka i vjernost pjesnikovih zapisâ ne treba sumnjati jer on sâm izrijeком kaže da ga je u svemu vodila tek želja da što vjernije i točnije zabilježi sve što je vidio i čuo.

U pismu Mikši Pelegrinoviću, hvatskomu vlastelinu kojemu je poslao kopiju *Ribanja*, Hektorović je napisao "Zato ti dan znati da sam ja veliku pomnju stavil ispisati izvarsnomu vitezu onomu (Hektorović ovdje dakako misli na Jeronima Bartučevića kojemu je spjev posvećen, op. a.) i dati na znanju sve ribanje moje i vâs put moj pravom istinom onako kakav je bio, ne priloživ ni rič najmanju, (...) budući mi draga bila vazda istina u svemu, (...)".

Prema uvriježenu obrascu vremena u kojemu je živio i djelovao, posvetio je Hektorović svoj putopisni spjev Jeronimu Bartučeviću, također hvarskome vlastelinu, "za milošću i za razgovor".

Sigurno je da su pobude za pisanje spjeva bile mnoge i različite, no možda je ipak prevagnula ona koju sâm pjesnik navodi u početku *Parvoga dana* putovanja, tj. da se umoran od briga oko dugotrajne gradnje Tvrđalja odlučio pustiti sve i s običnim ribarima krenuti na trodnevno ribanje:

*Odlučih toga rad minutih ovih dan,
pušćavši sve nazad, kudgodi pojti van,
zide ostavivši, meštire i težake,
brašno³ pripravivši i potrebe svake.*

(17-20)

¹ Iz govora Tonka Maroevića prigodom predstavljanja knjige Miće Gamulina *Tvrđalj P. Hektorovića u Staromu Gradu na Hvaru*, Zagreb, 26. IV. 1988.

² *Stari pisci hrvatski*, knjiga VI, str. 54-55. JAZU, Zagreb 1874.

³ *brašno*, *brašenica* - putna zaliha hrane; hrana uopće.

*Premda se slab čuju, odlučih za tri dni
da kudgod putuju, neka me doma ni.
Ter za spunit želju najдох dva ribara,
(istinu ti velju) najbolja od Hvara,
Paskoja jednoga, dobra muža i prava,
Nikolu drugoga, mlada i gizdava.
Jedan se Debelja, drugi Zet naziva,
kim je plav postelja, kad litnji lov biva,
i uho blazina, a kad je žešći znoj,
pitje dobra vina sarcu mir i pokoj.*

(43-52)

Tu nalazimo vjerodostojne podatke da njegovi suputnici nisu izmišljene osobe, već pravi i živi hvarski ribari, s imenima i prezimenima, koji su u Hektorovićevo doba živjeli i sigurno bili poznati u Staromu Gradu. Tako smo, možda prvi put u našoj starijoj književnosti, dobili podatak o zbiljskim kazivačima - njihova puna imena i prezimena.

Zašto je ugledni i bogati hvarski vlastelih izabrao baš takav način odmora i tako skromno društvo, kad je mogao naći mnogo udobniji odmor i daleko biranije i sebi primjerenije društvo, to nam ostaje tajnom. Razumljivim postaje jedino, a to bi našoj pretpostavci išlo u prilog, ako je doista želio promatrati i opisati hvarske ribare i način njihova ribarenja. A opis ribolova, ribarskog čamca i nazivlje ribarskih sprava tako su bogati i etnologu važni, to više što ih ribari i dandanas rabe, da tu valja citirati neke stihove:

*Činih da plav sprave, i arbor⁴ i jidro,
i vesla da stave, i timun⁵ i sidro,
i mriže tankoga tega⁶, ke padaju
der do dna morskoga i putom plivaju;
i na to ubranu travu gorske paše⁷
ličminom⁸ vezanu, da se ribe straše,
kopitnjak⁹ i osti¹⁰ i luča¹¹ zametaj
s kim će ribe bosti večer vozeć uz kraj.
Još Paskoj dovede sina za potrebe,
koji š njim prisede da buca¹² na ribe.*

(53-62)

Tako dobro opremljeni svim potrebnim ribarskim spravama krenuli su iz luke Staroga Grada prema Kablu i Zavali¹³, gdje su ribari prvi put bacili mrežu.

⁴ *arbor* - jarbol, katarka.

⁵ *timun* - kormilo.

⁶ *teg* - ovdje: težina; uteg.

⁷ *trava gorske paše; travina* - busen trave pričvršćen na gornji rub mreže.

⁸ *ličmina* - uzica od lika; ličina.

⁹ *kopitnjak* - ribarska sprava za hvatanje školjki *koptia*.

¹⁰ *osti* - ribarska sprava za pojedinačno hvatanje riba; trozub.

¹¹ *luč* - tanko iscijepana borovina; baklja.

¹² *bucati* - udarati *pobukom* ili *bucom* (plosnatom daščicom) po površini vode da se prestraši jato riba i utjera u mrežu.

¹³ Svi lokaliteti spomenuti u *Ribanju* stvarni su i potvrđeni u radu Ramira Bujasa *Tragom Petra Hektorovića*, Jadranska straža 1940.

No već pri prvom pokušaju dogodila se nezgoda:

*jer mrižu zadiše u parvo metanje
kom se utruđiše potezat zamanje.
Zatim popadoše kolač od kamika,
mrižu provargoše, spustiv ga dolika
kojim (nuti čudom) taj čas ju oddiše
i sebe od truda barzo slobodiše.*

(81-86)

Tu nam Hektorović pruža zanimljiv podatak o jednoj veoma starinskoj ribarskoj spravi. Riječ je o *kolaču od kamika*, okruglome, plosnatom, prilično velikom šupljem kamenu koji za ribara sadrži nekoliko korisnih namjena. Vezan užetom za čamac te bačen u more može poslužiti kao sidro; ubačen u mrežu koja je zapela za podvodnu stijenu *kolač od kamika* pri padu svojom težinom oslobađa mrežu i ostaje na njezinu dnu - izvlačenjem mreže izvlači se i šuplji kamen. Nije na odmet znati da se i danas ribiči koji ribu love udicom, služe sličnom napravom na sličan način. Ako im udica zapne za neku prepreku oni provlače njezin gornji kraj kroz otvor čelične matice koja u padu svojom težinom oslobađa udicu. No pored toga, šuplji kamen, tj. kolač od kamika, zvan još i *mōrica*, primjenjivan je u srednjemu vijeku kao kaznena mjera za neke prijestupe. Prestupnik je takav šuplji kamen, vezan oko vrata, morao nositi na javnom mjestu na ruglo sebi pred svojim sugrađanima. U srednjovjekovnome je Zagrebu, npr, takva kaznena mjera, primjenjivana najčešće na žene prestupnice, također bila poznata.

Nakon uspješna lova prvoga dana zadovoljni ribari zažele razonoditi gosta, pa Paskoj zadaje Nikoli *gatke*, zagonetke, koje potonji spremno i spretno rješava. Hektorović pak, zadivljen maštovitim sadržajem zagonetki i hitrim i bistrim odgovorima odaje priznanje obojici:

*Otkle dojdoh na svit i po njem putuju,
od sedamdeset lit daleč se ne čuju,
kâ mi starost daše i ne znam otkuda
prid mnom ne gataše nigdar se taj čuda.
Gatku izrečenu ja bolje na svit saj
ni lipje odrišenu ne slišah neg je taj.*

(157-162)

Bogata je lovina pružila ribarima priliku da pripreme obilnu večeru, a nama da sasvim usputno saznamo pučke nazive nekih jela:

*hoćete l' od mene oni prisnac¹⁴ veli
al turtu¹⁵ ku žene peku na padeli¹⁶
al da vam jajnik¹⁷ tuj prinesem, recite,*

(191-193)

¹⁴ *prisnac* - prijesnac; vrsta kolača punjena sirom i jajima.

¹⁵ *turta* (tal. *torta*) - pecivo savito u kolut; hljeb kruha.

¹⁶ *padela* (tal. *padella*) - vrst posude za prženje ili kuhanje hrane.

¹⁷ *jajnik* - jelo od prženih jaja.

a pored toga naći će se tu još i meda u *satju, kaškavala*¹⁸, pa i slavni starogradskih *paprenjakov*¹⁹.

U smirenim večernjim trenucima odluče ribari da uz čašu dobra vina izreknu pjesniku *zdravicu na staru*. To je ona, u starijoj hrvatskoj književnosti dobro poznata, prekrasna počasnica koju je Hektorović uvrstio u svoj spjev:

*Paskoj: Naš gospodin poljem jizdi,
jizda da mu je,*

*Nikola: Na glavi mu svilan klobuk,
sinca da mu je,*

*u ruci mu zlatne knjige,
družba da mu je,
prid njim sluga pisan poje
na čast da mu je.*

*Paskoj: Majka mu je lipo ime dila,
svitla sunca gledajući,*

*ljuba mu je zlatom vecćac vila
uz konjika potičući.*

*Nikola: Lipo ti je, brajko, pogledati
lipa skoka junačkoga*

*gdino mi junak poskakuje
od kamenka do kamenka,*

*bila lišca pokazuje
iza ščitka perenoga.*

U svezi s navedenom počasnicom Maja Bošković-Stulli, izvrtni znalac naše usmene književnosti, upozorava na srodnost te počasnice s jednom drugom, uvrštenom u zbirku od pedeset i sedam korčulanskih počasnica. Zbog zanimljive podudarnosti tekstova Hektorovićeve i korčulanske pjesme navodimo i ovu potonju:

*Gospodin mi jezdu jezdi, jezda da mu je,
na glavi mu svilni klobuk, sjenica mu je.
Pod pazuhom knjigu nosi, razgovor da mu je,
prid njim sluga pisan poje, na čast da mu je,
a za ruku mladu vodi, draga bo mu je*²⁰.

“Je li naš navedeni tekst počasnice”, kaže M. Bošković-Stulli, “tako fascinantno bliske Hektorovićevoj, nastao kao odjek lektire *Ribanja*, ili su i Hektorović i Korčulanin crpli iz zajedničkih tradicijskih izvora nezavisno jedan od drugoga? Ne može se sa sigurnošću znati što

¹⁸ *kaškaval* (tal, *caciacavallo*) - *kačkavalj*; vrst masnog ovčjeg sira.

¹⁹ *paprenjaci* - vrst kolača koji se još i danas priprema u Staromu Gradu. Izrađuje se od brašna, meda i nekih kolonijalnih začina, najčešće u obliku stiliziranih životinja.

²⁰ Povijest hrvatske književnosti, knjiga 1, M. Bošković Stulli: *Usmena književnost*, str. 192, Liber, Zagreb 1978.

je od toga dvoga točno, no drugi bi odgovor bio lako moguć²¹.

No, bez obzira na tu dilemu, ostaje činjenica da počasnica *Naš gospodin poljem jizdi*, uvrštena u *Ribanje*, potvrđuje pretpostavku da je Hektoroviću bila dobro poznata hrvatska usmena književnost, što će on još dodatno potkrijepiti uklapanjem i drugih dviju narodnih pjesama u svoj spjev.

Slijedeći Hektorovićevu ribarsku avanturu naići ćemo na pjesnikovo objašnjenje staroga običaja blagoslova jela prije samog početka blagovanja nekog obroka, što je vrlo zanimljiva kombinacija religijskih i tradicijskih vjerovanja o svetosti hrane, podjednako zastupljenih u narodnome životu. O tom će običaju Paskoj reći Nikoli:

*Ki ne zlamenuju jizbinu stavljenju,
mnokrat izblaguju nepravdu paklenu.
Čul sam da tri daje blagoslov koristi
tomu kî to haje, dobro se uvisti.
Parvo se ne boji toga što t' rih sada
da brez sumnje stoji tko brašnu zlamen dâ
i da ga otrovat ne mogu otrovi
ni mu kû škodu dat u zdili takovi.
Zatim da tučniji bit će obrok taj
i kipu vridniji, pameti to i znaj.*

(281-290)

Hektorovićeva potreba za poistovjećivanjem naroda iskazana je pri kraju prvoga dana *Ribanja* opširnom poukom o vodama na zemlji, poukom koja sigurno nije bila potrebna njegovim obrazovanim čitateljima, niti je od neke velike pjesničke i stilske vrijednosti. Uvrštena je, dakle, u spjev s jasnom pjesnikovom namjerom da jednu životno važnu pojavu objasni neobrazovanome sloju pučanstva.

Sâm kraj prvoga dana *Ribanja* i lijepih ribarskih *prigovaranja* obilježen je ushitom nad ljepotom *baščine*:

Bašćinu gledajuć, oh koli lipa je!

(502)

Prije negoli krenemo na Drugi dan *Ribanja*, valja nam nekoliko riječi posvetiti pojmu *baščina*, koji se u naših starijih pisaca javlja doista često.

Možda je najsazetije i najbolje tumačenje pojma izrekao poznati hrvatski povjesničar umjetnosti, Tonko Maroević, koji kaže: "*Baščina* (ili *baština*) riječ je koja prije svega upućuje na konkretno, na ono najkonkretnije, čime je u najvećoj mjeri i samo življenje određeno: na zemlju. Kako *bašta* od starine znači otac, *baština* je dakle očevina, pa i djedovina (patrimonium): ali od svega onoga što otac može namrijeti djeci (odnosno preci potomcima) svakodnevn govoro gotovo beziznimno naglašava ono što najvećim dobrom i drži: komadić zemlje kao imovinu, a po tome i zemlju općenito (sa svim mogućim preljevima)"²².

²¹ isto.

²² P. Hektorović: *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Školska knjiga, Zagreb 1974, V. bilješku na str. 29-30.

Starockvenoslavenska riječ *bašta* kao sinonim za oca iz hrvatskoga se jezika već odavno izgubila. Koliko znamo ta je riječ još živa samo u Bugara (*baštá* = otac). No, potvrdu za nju nalazimo i u našim starijim rječnicima (npr, Stulli, ARJ., i dr).

Baščina, kao ono što se nasljeđuje od *bašte*, oca, ne samo u uskome i ograničenom smislu nasljeđa, već i daleko šire, potvrđena je u starijih hrvatskih pisaca i kao riječ koja označava naslijeđen komad zemlje, ali istodobno ona pokriva i mnogo više: širi zavičaj, pa čak i još više - sve ono što bismo danas nazvali zajedničkim pojmom domovina. Jer, ne plaču Zoranić, Baraković pa i Hektorović nad svojim komadićem patrimonija, nego nad cjelokupnom *rasutom baščinom*, tj. nad cijelom ugroženom domovinom.

Početak Drugoga dana *Ribanja* obilježen je plovidbom prema Šolti. Taj je dio Hektorovićeva spjeva sa stajališta izučavanja usmene književnosti najzanimljiviji, jer tu pjesnik uvršćuje tri narodne pjesme za koje će u poslanici Mikši Pelegrinoviću izrijekom reći da ih je točno i istinito zabilježio, baš onako kako ih je čuo od ribara, koji su ih pak naučili u susretu s ljudima iz drugih, udaljenijih krajeva: "...jere su oni ribari i ljudi od mora, koji brodeći se nigda s ovim a nigda s onim, ništo su od ovoga a ništa od onoga slišali i s pomnjom slišajući naučili"²³.

Za početke hrvatske etnološke znanosti ta izjava našega pjesnika osobito je važna jer upućuje i potvrđuje veze hvarskih ribara sa stanovnicima drugih krajeva i dugotrajne i čvrste kulturne dodire otokâ i kopna.

Ribari su, dakle, da bi skratili vrijeme i zaboravili umor i napor od veslanja, odlučili izreći bugaršticu, i to "sarpskim načinom":

*recimo po jednu, za vrime minuti,
bugarščinu srednu, i za trud ne čuti,
da, sarpskim načinom, moj družu premili,
kako meu družinom vazda smo činili;*

(517-520)

A o tom "sarpskom" načinu pjevanja hvarskih ribara izrečeno je tijekom vremena mnogo mišljenja i prosudbi. Mi ćemo ovdje citirati samo mišljenje M. Bošković-Stulli, upravo zato što ga smatramo razumnim i uvjerljivim: "Posebno upozorenje ribarevo da će pjesmu otpjevati sprskim načinom upućuje na to da je postojao i drukčiji, stariji, domaći način pjevanja takvih pjesama... Ja taj "način" ne bih shvatila kao posebnu oznaku pripadnosti bugarštrice, nego vidim u tome trag značajnih etničko-društvenih kretanja u burnome 16. stoljeću, kada je dolazilo do masovnih seoba stanovništva, do napučivanja obale i otoka žiteljstvom iz unutrašnjosti, srpskim a i drugim, koje je bježalo pred Turcima, i kojima su svima hrvatski otočani starosjedioci, uz ostala imena, davali i srpsko ime; tada su nastajali uzajamni kontakti, utjecaji i preuzimanja nekih tradicija među starim i novim pučanstvom, svega onoga što se kasnije asimiliralo i pretopilo, a u Hektorovićevu spomenu "srpskom načinu" pjevanja sačuvao se trenutak jednoga još neasimiliranoga utjecaja. Čini mi se da je taj navod dragocjen prije svega kao povijesno-etnografska informacija"²⁴.

²³ SPH, knjiga VI, JAZU, Zagreb 1874, str. 55.

²⁴ P. Hektorović: *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Školska knjiga, Zagreb 1974, bilješka na str. 39

No, valja nam nastaviti dalje tragom Drugoga dana *Ribanja*. Kad je Paskoj odbugario prekrasnu bugaršticu o *Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu*, započeo je drugi ribar, Nikola, bugariti podjednako lijepu, onu o *Vojvodi Radosavu Siverincu*.

A poslije ručka²⁵ zapjevali su ribari zajedno, ali u dva glasa

Jedan niže daržeć, drugi više pojuć,

(697)

i treću, staru narodnu pjesmu *I kliče djevojka*.

O dvoglasnome pjevanju bez instrumentalne pratnje rekao je Matija Murko sljedeće: "Takav način pjevanja muškaraca s dalmatinske obale i otoka ne predstavlja nikakvo opadanje, nego je to veoma stari i uopće najstariji način pjevanja. (...) Na Hvaru pjevaju i danas dva ili više pjevača jednim glasom (unisono) ili najviše "u dva glasa". Pjevanje bez instrumenata ima dakle svoju dugu tradiciju..."²⁶.

Mnogo je stihova u *Ribanju* posvetio Hektorović hrani i biranim jelima koja su na putovanju blagovali. To s jedne strane otkriva njegovu simpatičnu, sasvim renesansnu sklonost ovozemaljskim užicima, dok s druge strane donosi neke podatke o otočkom jelovniku XVI. stoljeća:

*Zatim malo stavši kopit navadiše
pak plav privezavši obid napraviše.*

(723-724)

*Za svim tuj razbiše, jur kad siti bismo,
ježin kê skupiše prem kad sisti htismo.*

(727-728),

a da ne bi pretjerali s uživanjem samo u plodovima mora, pjesnik šalje Nikolu u unutrašnjost otoka da donese sira i janjaca, jer:

Neslatko svej ribu blagovat u lito.

(734).

Završetak plovidbe Drugoga dana obiluje ribarskim *prigovaranjima*, tj. mnoštvom zagonetki koje su Paskoj i Nikola *na izmin* kazivali. Stariji je ribar postavljao pitanja na koja je mladi spremno i domišljato odgovarao. I pitanja i odgovori puni su mudrih pouka sročениh u tečne stihove, dakle u oblik koji se lako pamti i dalje prenosi.

Upravo ti moralno-didaktički stihovi *Ribanja*, uključeni u Drugi i Treći dan plovidbe, koji su suvremenom čitatelju vjerojatno najmanje zanimljivi, otkrivaju namjeru Hektorovića da širokom sloju neobrazovanoga pučanstva na pristupačan i razumljiv način pruži i protumači moralne

²⁵ ručak - jutarnji obrok, doručak, a ne objed kako se to danas govori.

²⁶ M. Murko: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, knjiga I, JAZU, Zagreb 1951, str. 341-342

zasade i vjerske istine. Teško je, naime, vjerovati da bi visokoobrazovani pjesnik tako pisao kad bi kao buduće čitatelje pred sobom imao samo Bartučevića, Mikšu Pelegrinovića ili druge čitatelja sebi sličnoga obrazovanja. Ali ako pjesnikovo djelo prihvatimo kao štivo namijenjeno daleko širem i jednostavnijem čitalačkom i slušalačkom krugu tada nam se Hektorović otkriva kao pisac s očitim prosvjetiteljskim namjerama. Sigurno nije slučajno da je za tumače svojim misli izabrao baš skromne i neuke ribare; vjerojatnije je da je bio svjestan činjenice da će njegova pouka biti bolje prihvaćene ako ih kazuju ljudi iz naroda na način koji je narodu najprivatljiviji.

U svezi s poučnim Hektorovićevim stihovima Jakša Ravlić kaže: "..., ali mislim ipak da je ovdje kao i na drugim mjestima pjesnik to učinio zbog popravljivanja naroda, pa je izabrao među tim zagonetkama i pitalicama u prvom redu one koje su se ticale uopće čovječanstva, pa stanovništva užega područja otoka Hvara, možda prije svega Starigrada, dakle ono što mu je dnevno bilo pred očima"²⁷.

I zagonetke i odgovori na njih doista sadrže vrijedne i poučne misli koje doduše i nisu ništa nova, već ukazuju na općeljudsko iskustvo. Nekoliko stihova izabranih iz množine njih to i potvrđuju, kao npr:

*Svakom mučno je sama sebe znati,
a zatim lahko je družih pokarati.
Mučno je i onoj potajno daržati
ča ti prijatelj tvoj bude povidati.
I još stvar trudna je, hteć pokojan biti,
vrime kô ostaje dobro razdiliti,
i psovke podniti ke budu rečene,
sarce ne imiti ni misli smetene.
Mučno se još ima, premda ćeš ne htiti,
licem i očima zlobu ne otkriti.*

(911-920)

No, valja spomenuti da Hektorović pored obilja mudrih savjeta i misli uključuje u Ribanje i neke potpuno pučke praznovjerice, kao na primjer i ovaj savjet:

*Kad vlase podstrižeš, nad ustrišci ne stoj,
i nokte obrižeš, ni na nje mokrit poj.*

(1053-1054)

Riječ je ovdje o vrlo raširenome narodnom vjerovanju da ostatke ostrižene kose i obrezanih noktiju svaki čovjek mora dobro sakriti, zakopati ili sâm spaliti da bi spriječio da ih se domogne neprijatelj, jer u njima je sadržana snaga čovjeka. Da je takvo vjerovanje zaista staro i široko rasprostranjeno svjedoči nam ne samo poznato narodno vjerovanje, već i biblijska priča o Samsonu i Dalili.

²⁷ Jakša Ravlić: *Rasprave iz starije hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 1970, str. 46

Plovidba Drugoga dana približila se kraju kad su ribari u smiraj dana smjestili brodicu *na ustja od luke*, tj. na ulaz u luku Nečujma.

U rano su jutro Tretega dana putnici razgledali luku, a zatim su Paskoj i Nikola, da ne bi gubili vrijeme, bacili mreže. O bogatstvu njihova ulova svjedoči Hektorovićevo nabranjanje ulovljenih ribâ: bilo je tu *zubataca*, pa *škarpine*, *komarče*, *čarnorepa* (tj. *ukljate*), *salpa*, *vrana*, *drozgi*, *pica*, *pagara*, *šargi*, *trilja* i *arbuna*. A toliko mnoštvo naziva riba koje je pjesnik ovdje nabrojio ukazuje na njegovo izvrsno poznavanje morske faune.

Poslije tako bogata ulova slijedio je, dakako i obilan *odveće dobar smok*, tako:

da ručak zajedno s obidom združismo

(1132)

Kad su napokon isplovii iz luke susreli su na otvorenu moru lađu Hektorovićeova znanca koji će u razgovoru mnogo lijepih riječi posvetiti Tvrđalju, a posebice biranom raslinju iz njegova perivoja. Otkriva se pjesnikova ljubav prema rijetkom ukrasnom bilju, jer on je u svoje vrtove zasadio i *čeprise* (čemprese), *bazde* i *bude* (bazge i šimšire), pa *tamarise*, *kapare*, *žafrane*, *indijske smokve*, *jelsamine* (jasmin, čemin), *žilje* (ljiljane) i *oleandre*. Tu usputno saznajemo da je neke od rijetkih biljaka Hektoroviću poslao iz Dubrovnika prijatelj mu benediktinac i pjesnik dum Mavro Vetranović, što je još jedna potvrda da je postojala čvrsta veza između našega pjesnika i dubrovačkoga književnog kruga.

U mirnim satima nastavka plovidbe ribari su u okolici počeli međusobno razgovarati o svemu i svačemu. Bilo je tu riječi i o narodnim vjerovanjima, o govoru životinja i o ljekovitome bilju:

*Tuj bi pripovisti vrmena staroga
kijih se dosti ští do dneva ovoga,
kad su živinice ričmi govorile
i kada su ptice pojuć svih učile
kî putuju gorom, neka bilja znaju,
uzbudiv se zorom, kû kripost imaju,*

(1219-1224)

A kad su im takvi razgovori dosadili, ribari

*Ne rekavši rič imu štaše se gledati,
tere na izminu pričaše spivati*

(1235-1236)

U tom pjevanju *na izmin* i opet je izrečeno mnoštvo mudrih misli, a mi ćemo izabrati tek nekoliko njih da bi se uočila njihova srodnost s općeljudskim iskustvom i tradijskim nasljeđem:

*Čin' da se milostiv i laže se čuvak,
k svakomu dobrostiv, starim čast vazda daj.*

(1245-1246)

*Ča godi otac tvoj od tebe će prijat,
od sinov tvojih toj ti ćeš se nadijat.*

(1251-1252)

*Od martva čovika nigdar zlo ne reci,
a vazda do vika za dobrimi reci.*

(1255-1256)

*Nedostojak tko je hvalit ga ne mari,
ćić blaga tokoje ni za ćića dari.*

(1314-1315)

*Gospodarom biti nî dobro nikomu
tko prija služiti ne bude drugomu*

(1325-1326)

*Ako te uzmažu grišnici gladeći,
ne viruj ča t' kažu tva dila slaveći.*

(1389-1390)

*Ćić dragosti nemoj prijatelja tvoga
vaskolik život tvoj uvridit nikoga*

(1397-1398)

*Nastojmo imiti mi kriposti one,
tim dobro činiti koji nas progone.*

(1433-1434).

Ovih nekoliko primjera, gotovo nasumca izvučenih iz konteksta, nisu zanimljivi samo zato što ukazuju na trajnu i općemoralnu vrijednost i tradicijsku etiku, nego i zato što svjedoče o životnoj zrelosti samoga pjesnika koji ih izriče u svojoj starosti, u doba kad je utjecaj protureformacije nadvladao njegovo hedonističko poimanje života što mu ga je renesansni odgoj u mladosti ucijepio.

I dok se Treti dan plovidbe bliži kraju, a ribari kojima je već *tašća utroba* taže glad i žeđ, Hektorović se povlači *u kraj*, začuđen i zamišljen nad tolikom umnošću priprostih suputnika:

*Mnimo da ne umiju koliko ugarci,
kad riči prosiju, tot veli mudraci.*

*I vide se izvan u tisknu živinju,
iznutra budu stan čudnomu uminju.*

(1483-1486).

Pa, bez obzira na to koliko je Hektorovićevo demokratičnost doista "ograničena dometa", bez obzira na to koliko ribari izgovaraju njegove vlastite misli, čini se da je pjesnikovo poštovanje prema skromnim ribarima, predstavnicima naroda, nedvojbeno iskreno. Malo je vjerojatno da su Hektoroviću dostajala samo tri dana da upozna kulturu pučkoga sloja hvarškoga stanovništva - vjerojatnije je da su njegova iskustva daleko bogatija, jer, konačno, i pri dugotrajnoj gradnji Tvrdalja pjesnik je morao dolaziti u česte i neposredne dodire s narodom. *Ribanje* je, mislimo, tek povod i dobra prilika da svoj sud o narodu smisljeno oblikuje u riječi.

Lijepim i dirljivim stihovima zahvaljuje se pjesnik i oprašta od svojih ribara, ne zaboravljajući pritom na njihovo *prigovaranje* i kazivanje bogarštica:

*Sve se je bratjo mâ, zbilu ča smo htili.
Dobro smo hodili po moru duboku,
zdravo se vratili k našem otoku.
Vi ste pripivali, bugarili dosti,
dostojni ste hvali za vaše kriposti.*

(1514-1518)

U opsežnome monologu što prethodi samom završetku puta osjeća se pjesnikova potreba da, kao obrazovan čovjek, protumači neukima neke osnovne kršćanske zasade: deset zapovijedi Božjih, djela milosrđa, čin vjere, ufanja i ljubavi, čime doista potvrđuje želju i namjeru da podučava i "popravlja" narod.

Ribanje završava slikovitim opisom noćnoga lova ostima pod *svičalom*²⁸ koji se Hektoroviću toliko svidio da će o njemu poručiti:

*Prid samu Zavalu dojdosmo loveći
kako u zarcalu sve do dna videći.
I znaj da lov taki miliji mi biše
nego ini svaki kî parvo činiše.
Pravo ti govoru, oni bo jest bio,
ako sam na moru drugi lip vidio.*

(1641-1646)

Ti su stihovi, kao i posveta u početku spjeva, izravno upućeni Jeronimu Bartučeviću, kojemu umjesto lovine šalje *knjižicu*:

*u koj ćeš viditi i vâs lov i put moj,
kojom ćeš živiti pun slavna imena,
skončanja ne imiti do duga vrimena,
dokle strana ova (der do togaj vika)*

²⁸ *svičalo* - ribarska sprava u obliku željeznih rebara na koju se zatiču *luči*, tj. tanko iscijepana borovina natopljena smolom. *Svičalo* se pričvršćuje uz bok čamca i služi za noćni ribolov.

*bude štiti slova našega jazika.
Toj ti će draže bit ner moja lovina,
(kê bi bil barzo sit), al koja stvar ina.
Ja ću želit meni, rodjače premili,
da bi mi taki dni često dohodili.*

(1676-1684)

Na kraju našega prebiranja po stihovima Ribanja i ribarskoga prigovaranja vraćamo se izjavi Hektorovića, pjesnika koji je hrvatskoj književnosti podario prvi putopisni spjev, a etnološkoj znanosti i folkloristici dragocjeno, također prvo, etnološko terensko izvješće. Zahvalni smo mu i zato što je zabilježio narodne *bugarščine* i *pisan*, istinito *ne priloživ jednu rič najmanju*. Jer, kako kaže pjesnik: "Tako ti i mi i sve trane našega jezika (koji se meju svimi ostalimi na svitu najveći broji i nahodi) darže i scine bugarščice za stvari istine, brez sumnje svake, a ne za lažne kako su pripovisti nike i pismi mnoge"²⁹.

Nadamo se da je cilj ovoga skromnog prikaza *Ribanja* s obzirom na njegovu etnološku važnost varem donekle postignut. Upozorili smo tek na neosporan i nezaobilazan pjesnikov prinos znanosti o kojoj se u Hektorovićevo doba još nije moglo ni slutiti, a koja će se tek mnogo stoljeća poslije njega oblikovati u ozbiljnu znanstvenu disciplinu.

LITERATURA

- BOŠKOVIĆ-STULLI, MAJA: Usmena književnost. U: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I, Liber, Zagreb 1978.
- BUJAS, RAMIRO: *Tragom Petra Hektorovića*, Jadranska straža 1940.
- HEKTOROVIĆ, PETAR: *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Školska knjiga, Zagreb 1974.
- LUCIĆ, HANIBAL; HEKTOROVIĆ, PETAR . U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 7, Matica hrvatska, Zagreb 1968.
- MURKO, MATIJA: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, knjiga I, JAZU, Zagreb 1951.
- RAVLIĆ, JAKŠA: *Rasprave iz starije hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 1970.
- STARI PISCI HRVATSKI, knjiga VI, JAZU, Zagreb 1874.

²⁹ SPH, knjiga VI, JAZU, Zagreb 1874, str. 54-55

ÜBER DIE BEDEUTUNG VON PETAR HEKTOROVIĆ UND SEINER DICHTERISCHEN REISEBESCHREIBUNG "FISCHFANG UND FISCHERGESPRÄCHE" FÜR DIE GESCHICHTE DER KROATISCHEN VOLKSKUNDE

Zusammenfassung

Die dichterische reisebeschreibung "Fischfang und Fischergespräche" von Petar Hektorović aus Starigrad auf der Insel Hvar ist im 16. Jahrhundert aus der mittelmeerischen Stimmungslage unserer Heimat hervorgegangen und nimmt eine besonders bedeutende Stellung nicht nur in der älteren kroatischen Literatur, sondern auch im Prozeß der Entstehung und der Ausgestaltung volkskundlicher Überlegungen bei den Kroaten ein.

Über den literarischen Wert dieses Werkes sind viele Urteile geäußert worden, aber eine auch nur annähernd ganzheitliche analyse dieser dichtung vom Gesichtspunkt der Volkskunde her gibt es bisher noch nicht. Eben aus diesem Grund bemüht sich die Verfasserin der vorliegenden Darstellung, auf eine Reihe volkskundlich und folkloristisch einschlägiger Gegebenheiten aufmerksam zu machen, die auf ein Interesse Hektorović', der Abkömmling eines alten adeligen Geschlechts auf der Insel Hvar gewesen ist, für das einfache volk und sein Befäßtsein mit dessen Lebensformen hinzuweisen geeigner sind, so präventiös das auch von unserem heutigen Standpunkt aus zunächst klingen mag.

Bemerkenswert ist schon allein für sich die Tatsache, daß man gerade Hektorović zu verdanken hat, daß uns bereits im 16. Jahrhundert in der älteren kroatischen Literatur ein erster Bericht über die Ergebnisse volkskundlicher Feldforschung vorgelebrt wird, ein Bericht mit wirtlichen Informanten aus dem Volk, die unter ihren vollen Vor- und Nachnamen angeführt werden. Die Behauptung, daß der Dichter des "Fischfangs" dabei von der Absicht und einer Neigung geführt worden wäre, wissenschaftlich an die Erforschung der Volkslebens heranzutreten, ist sicherlich übertreiben, denn eine solche deutlich empfundene Neigung und bewußt ausgestaltete Absicht kann man bei ihm noch nicht erwarten. Er läßt sich vornehmlich von seiner Wißbegier leiten, die Erscheinungen außerhalb seines Alltags gilt, aber auch von seiner aufrichtigen Menschenfreundlichkeit und Aufgeschlossenheit dem gemeinen Volk gegenüber.

Der Aufenthalt von drei Tagen auf dem Meer in Gesellschaft einfacher Fischerleute von der Insel Hvar hat ohne Rücksicht darauf, aus welchen Beweggründen er zustande gekommen ist, bewirkt, daß der Dichter ein prächtiges Zeugnis vom Leben der Fischer, ihrer Vertrautheit mit Volksliedern, unter besonderer Berücksichtigung der Technik des Fischfangs, der dafür verwendeten Geräte, des Verlaufs des gesamten Vorgangs und nicht zuletzt der Meeresfauna.

Hektorović selber geht in diesen drei Tagen, die er in Gesellschaft der Fischer verbracht hat, genau so vor, wie es jeder gewissenhafte Feldforscher getan hätte: er beobachtet, befragt und zeichnet mit verlässlicher Genauigkeit alles auf, was er gesehen und gehört hat. Es gibt wirklich keinen Anlaß, die Glaubwürdigkeit seiner Angaben in Zweifel zu ziehen, weil ihn, wie er selber ausdrücklich vermerkt, nur der Wunsch, alles so treu und genau, wie nur möglich, wiederzugeben, zu seiner dichterischen Beschreibung bewogen hat.

Für uns besonders wertvoll sind die Angaben über die Rätsel, die sich die Fischerleute gegenseitig aufgeben, über die epischen Lieder die sie vortragen, das Trinklied zu jemandes Ehren, alles im Wortlauf aufgezeichnet, die Angaben über Gerichte, die zu bestimmten Gelegenheiten aufgetischt werden, und es dert auch eine Reihe von aufklärerischen Belehrungen

nicht außer acht gelassen werden, die sicherlich nicht Hektorović' hochgebildeten Freunden, sondern dem unwissenden Volk galten.

Besonderer Erwähnungwert ist die Liebe des Dichters für das Erbe (er nennt es kroatisch *baščina* und lateinisch *patrimonium*), ein Begriff, den er viel weiter Fat, als die engen Grenzen des ererbten Besitzes, oder auch nur der Heimat, in die er hineingeboren wurde, sondern so weit, daß die Verfasserin sich zu sagen traut, daß er dabei an das ganze Vaterland denkt, zunächst ohne rücksicht darauf, welche Bedeutung dieser Begriff für ihn und seine Zeit hatte.

Die aufklärerische Ausrichtung dieses Dichterwerkes ist deutlich betont. Deshalb kann man Hektorović als Vorläufer der Schriftsteller der kroatischen Aufklärung ansehen, die mit ihren Schriften erst nach zwei Jahrhunderten auftreten werden.

Wegen alles dessen, was hier nur ganz kurz erwahnt werden konnte, ist Hektorović' "Fischfang und Fischergespräche" ein Werk, das bei volkskundlicher und folkloristischer Forschung beachtet werden muß, aber auch bei der Ausbildung aller derjenigen, die sich bei und mit diesen Fächern ernsthaft beschäftigen wollen, herangezogen werden sollte.